

Kristupas Sabolius

GRYBAI, ŽMONĖS IR ABIPUSIAI VIRSMAI. APIE TARPRŪŠINĖS SIMBIOZĖS GALIMYBĘ¹

Filosofijos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 9/1, LT-01513, Vilnius
El. paštas: kristupas.sabolius@fsf.vu.lt

Kaip įmanoma simbiozė su kitomis rūšimis? Straipsnis sutelkia dėmesį į menininkų Nomedos ir Gedimino Urbonų meninę ir mokslinę praktiką bei suformuluotą zooetikos sampratą, kurios kontekste pristatytas ir tęstinis projektas „Psichotropinis namas: Ballardo technologijų zooetikos paviljonas“ (Vilnius, 2015, San Paulas, 2016). Ši laboratorija buvo skirta įsivaizduojamiems ateities žinių gamybos principams ir žmonių sambūvio su grybais galimybių testavimui. Remiantis Bruno Latouro, Paulo Stametso, Catherinos Malabou, Wolfgango Iserio, Gilbert'o Simondon'o bei kitų autorių teorinių paradigimų derinimu, straipsnis brėžia galimas sinerginio mokslo ir meno veikimo strategijas, kuriose, aktyvavus fiktyvumo plotmę, išryškėja simbiotinių terpių steigties perspektyva.

RAKTAŽODŽIAI: zooetika, hibridai, simbiozė, plastiškumas, individuacija, fikcija, įsivaizduojamybė.

¹ Straipsnis parengtas pagal projekte „Hibridinė kūryba: šiuolaikinis menas ir mokslas“ atliktą tyrimą, finansuotą Lietuvos kultūros tarybos (sutarties Nr. S/TYR-3(6.51)-2016).

Zooetika ir hibridiniai būviai

Kaip dar praėjusio amžiaus pabaigoje pastebėjo Bruno Latouras, „Modernybė dažnai apibrėžiama humanizmo požiūriu: arba sveikinant žmogaus gimimą, arba skelbiant jo mirtį. Tačiau ir pats šis įprotis yra modernus, nes jis išlieka simetriškas – pamirštama, kad kartu gimsta ir „nežmogiškumas“, t. y. daiktai arba objektai, arba gyvūnai“ (Latour 2004: 19). Vis griežčiau atskiriant žmogiškumo lygmenis ir plotmes, tuo pačiu judesiu buvo dauginama tai, kas nežmogiška – daiktai, gyvūnai ar net iš žaidimo išmestas Dievas.

Toks Modernybės kritinės prieigos projektas, vildamasis griežtai apibrėžti objektą, t. y. atskirti mokslinį tyrimą ir socialinių santykių analizę, tuo pačiu dauginu hibridus. Modernybės šerdyje įsikuria gryninimo ir hibridizacijos dialektika. Draudžiant įsivaizduoti hibridus, stiprėja jų kryžminimas ir gausa. Hibridai susieja į neperskiriamą visumą mokslą, pramonę, kasdienį gyvenimą, religiją, ideologiją, moralę, analitiką, žiniasklaidą. Tačiau svarbiausia – hibridai apjungia gamtinius ir kultūrinius fenomenus, o kartu tai, kas žmogiška, ir tai, kas nežmogiška.

Sekti paskui hibridą, reiškia atrasti tinklą. Kaip žinome, ilgainiui ši Latouro nuostata įsitvirtina kaip „aktoriaus-tinklo“ teorija, kurioje veikiantieji aktantai gali būti ne tik žmonės, bet ir socialiniai fenomenai, ir gyvūnai ar net negyvosios gamtos jėgos (Latour 2005). Latouro pozicija siūlo įsisąmoninti hibridinę tokių objektų prigimtį ir tirti juos kaip tinklus.

Latouro akimis, tinklai – arba kitaip hibridiniai būviai, susiejantys įvairias sferas į neišpajinijamas sąveikas, – yra daugialypiai konglomeratai, realūs kaip gamta, naratyviniai kaip diskursas, kolektyviniai kaip visuomenė. Tinklai yra „tarsi kurdai, kuriuos savinasi Iranas, Irakas ir Turkija ir kurie naktimis slapčia kerta sienas, tuokiasi tarpusavyje ir svajoja apie bendrą tėvynę, kurią reikia atsiimti iš juos pasidalijusių valstybių“ (Latour 2004: 13).

Atožvalga į hibridiškumą dažnai tampa iššūkiu, ypač kai kalbame apie griežtomis, nors ir redukuotomis prieigomis besivadovaujantį mokslą. Šitaip išskyla tarpsritinių prieigų reikšmė. Kai kurios šiuolaikinės meninės praktikos sąmoningai pasitelkia hibridines sąveikas, kurių šviesoje modernioji gamtos ir kultūros skirtis, o kartu ir žmogaus bei nežmogiškumo santykis galėtų būti įvertinti naujais parametrais.

2015 m. Lietuvių menininkai Nomedas ir Gediminas Urbonai ŠMC parodoje „Baltijos trienalė“ pristatė tęstinį projektą „Psichotropinis namas: Ballardo technologijų zooetikos paviljonas“, kuris buvo pakartotas San Paulo bienalėje (2016, Brazilija). Šis spekuliatyvos laboratorijos modelis sugestijavo įsivaizduojamus ateities žinių gamybos infrastruktūros kūrimo ir veikimo principus, kai pats „psicho-

tropinis namas“ augina save generuodamas formas, vadinamuosius mikomorfus. Jį įgyvendindami Urbonai atkreipė dėmesį mokslinės fantastikos autoriaus J. G. Ballardo siužetus, kurių pagrindu prabilo apie „Ballardo technologijas“ (Januškevičiūtė 2015: 13–14).

Tiek Vilniuje, tiek San Paule pristatytas projektas veikė ne tik kaip mokslinio eksperimentavimo erdvė, bet ir kaip mokslinės fantastikos siužetų testavimo laboratorija. Pasitelktoji fikcija – novelių rinkinyje „Raudonieji smiltynai“ pasakojama istorija apie su žmonėmis bendraujančią psichotropinį namą, emocijas reiškiančius augalus ar drabužius – turėjo padėti užtikrinti hibridiškumo dėmenų savivoką, t. y. mokslo ir meno prieigų jungtį, įgalinančią įvairių sąsajų aspektus grybų ir žmogaus akistatoje.

Šio meninio projekto prielaida tapo tęstinis menininkų tyrimas, įvardytas zooetikos naujadaru. Dueto idėjas pristatančiame interviu Gediminas Urbonas pabrėžia hibridinio veikimo strategijas:

Mes teigiame, kad zooetika supina anti-etiką (*non-ethics*) ir poetiką. Žinia, anti-etika yra mąstymo, įsitikinimų sistema, kuri gali pralaužti priimtinas žinių sistemas. Mūsų akimis, skirtingų žinojimo rūšių kombinacija reikalinga tam, kad pakeistų mokslinio tyrimo logiką. Aš manau, kad zooetika kyla iš mūsų susidomėjimo sistemų teorija ir, tiksliau tariant, hibridinėmis sistemomis. Joms įkvėpimą suteikia keletas genealogijų. Viena jų – tai meno ir mokslo bendradarbiavimas, iš esmės kylantis iš Šaltojo karo metu išryškėjusio kibernetinio diskurso. Mus domina Šaltojo karo konfrontacija, suteikusi postūmį ir davusi pradžią, jei norite, modernioms kultūros formoms. Kaip tik tuo metu pasirodo pirmieji meno ir mokslo kolektyviniai dariniai, kvestionuojantys mokslo paradigmą.

Zooetikos tyrime taip pat aptinkame šiuos hibridus – pavyzdžiui, kaip žvelgiame į micelį, t. y. grybų šaknis. Micelis yra galingas tinklas, jau daugybę metų tokių mokslininkų kaip Paulas Stametsas ir kt. dėka žinomas dėl savo pajėgumo kolonizuoti ir paversti kitas rūšis – vabzdžius ar jūros dumblius – hibridais. Mūsų akimis, mąstymas apie šiuos hibridus ir kolektyvinius darinius tampa esminiu gravitacijos lauku minčių, įtraukiančių į zooetikos tyrimą (Urbonas, N., Urbonas, G., Larsen, L. B. 2016).

Taigi zooetikos idėją sudaro trys svarbiausi programiniai dėmenys:

- hibridizacija;
- anti-etika;
- poetika.

Tiek hibridiškumo suaktyvinimas, tiek anti-etinė pozicija visų pirma siekia uždaryti žinojimo sistemų – pvz., mokslinio veikimo modelių – atvėrimo, kuriuose hibridiškumas ne tiek maskuojamas, o veikiau paverčiamas pačiu veikimo būdu. Mokslinis žinojimas supinamas su kūrybinėmis technikomis ir meninėmis

praktikomis, tačiau mokslinės ir meninės metodologijos šiuo atveju niekur nedingsta. Veikiau priešingai – jos galioja kartu, katalizuodamos viena kitos transformacijas.

Kita vertus, ši pozicija akcentuoja mėginimą pralaužti žmogiškąją *ethos* – pagal antropocentrinę orientaciją veikiančias normų, taisyklių ir įsipareigojimų visumas. Ir nors tai problemiška nuostata, dažniausiai ją mėginama įgyvendinti išcentruojant žmogaus perspektyvą, t. y. įvedant skirtingas ir dažnai nesuderinamas sistemines logikas, kurios agreguotų alternatyvias žinojimo rūšis. Toks vadinamasis posthumanistinis posūkis jau kurį laiką stebimas humanitariniuose ir socialiniuose moksluose – jis neatsiejamas nuo minėto Latouro, Gilles’io Deleuze’o, Donna’os Haraway, Rosi Braidotti darbų, o šiandienos kontekste dar ir to, kas vadinama naujuoju materializmu, spekuliatyviuoju realizmu ar objektiškai orientuota ontologija.

Kitaip tariant, etikos atsisakymas šiuo atveju reiškia ne tiek „amoralų elgesį“ ar „žmogaus moralinės reikšmės“ sumenkinimą, kiek veikiau humanistinio mato atmetimą kaip pirmą etinę poziciją. Ir nors šitaip neabejotinai turi būti persvarstoma ir žmogaus egzistencija, tai įgyvendinama įvertinus atogrąžą į kitas rūšis, o kartu pačios žmogaus tarprūšinės padėties specifiką, kuri keičia paties rūšiškumo statusą. Žmogus – nors tai išsąmoninama retai ir tik specializuotuose kontekstuose – jau yra simbiotinė būtybė. Todėl etinis perorientavimas yra veikiau pagarbos aktas tam, kas buvo nuvertinta arba nebuvo vertinama apskritai. Donna Haraway, svarstydamą panašius klausimus, pabrėžia lotyniškų šaknų žodžių *species* (rūšis) ir *respecere* (gerbti) sąsąmbį bei prasminį susipynimą:

Atsigręžti [į kitas rūšis] tokiu būdu reiškia išvysti vėl, *respecere*, pagarbos veiksmą. Išlaikyti savo atodairoje, atsakyti, tokiu pat būdu žvelgti atgal, pastebėti, kreipti dėmesį, nuolankiai atsižvelgti, gerbti. Visa tai siejasi su mandagiu pasisveikinimu ir *polio*, kuriame susitinka rūšys, steigtimi. Pasitelkti bendrakeleivius ir rūšis tokiam susitikimui reiškia įžengti į tapsmo kartu pasaulį, kuriame *kas yra kas* (*who and what are*) kaip tik ir turi būti iš naujo apibrėžta (Haraway 2007: 19).

Žmogaus svarba, jo etinė pirmenybė pasaulyje gali būti kvestionuotina pripažįstant kitų etikų galiojimą – net jei kalbame apie vabzdžius, grybus, bakterijas, jūros dumblius ir kt. Kitaip tariant, šiuo atveju anti-etika yra programiškas dėmesingumo ir pripažinimo aktas, kuris liudija pasirinktos perspektyvos kaitą, kai tai, ką laikome esant gera žmonėms (nors ir tai išlieka milžiniška filosofinė problema), nebūtinai yra vienodai gera jį supančiam pasauliui. Ir nors pati intencija tegali prasidėti kaip spekuliatyvus gestas – nes vargu, ar įmanoma išvysti esamą situaciją „grybų akimis“ – jo išdavos gali paveikti paties žmogiškumo kaip apibrėžto

socialinio subjekto, aiškios tapatybės arba vertybiškai orientuotos būtybės kaitą. Tarkime, galima pradėti grybus gerbti, į juos atsižvelgti, mėginti juos suprasti, iš jų mokytis, nenuvertinti jų nuomonės ir mąstymo būdo.

Galbūt iš pirmo žvilgsnio tai skamba ironiškai ar naiviai. Tačiau šioje perspektyvoje viskas – ir tai, ką laikome vertybėmis ar tiesa, ir tai, kas yra žinios, mąstymas, protas, juslumas, individualumo bei sąmonės mentalumo apibrėžtys – viskas gali pradėti keistis, jei žmogus nori persvarstyti savo įtaką pasauliui ekologinės pusiausvyros kontekste.

Šiandien visiškai legitimus atrodo klausimas apie alternatyvias kitų rūšių protingumo formas, kurios turi net įvairių pranašumų žmogaus mąstymo atžvilgiu. Nemažai diskusijų kelia, tarkime, gleivūnų mąstymo ir elgsenos modusai, kuriuos stebint atsiskleidžia sugebėjimas programuoti ir organizuoti savo tinklinę plėtrą tokiais būdais, kurie žmonių atveju reikalautų sudėtingo skaičiavimo ir technologinių prietaisų įsikišimo, nepaisant to, kad šie organizmai griežtąja prasme net neturi smegenų. Tarkime, japonų ir britų mokslininkų eksperimentas atskleidė, kaip viena gleivūnų rūšių – *Physarum polycephalum* – optimizuodama maisto paiešką, sugebėjo beveik identišškai pakartoti Tokijo priemiesčių geležinkelio planą atitinkantį tinklą – t. y. tokią išmanią struktūrą, kuriai sukurti prireikė sudėtingų matematinių ir inžinerinių resursų (Tero, et al. 2010). Kaip pastebi Stevenas Shaviro,

Galima pamatuotai teigti, kad *Physarum polycephalum* aktyviai jaučia ir mąsto – lygiai kaip ir aktyviai ieško ir vartoja maistą – nepaisant to, kad jame nesama audinių ir organų, kurie būtų specifiskai skirti šioms užduotims atlikti. *Physarum* nereikia turėti smegenų, viskas ko jam pakanka – tai turėti burną. Savojoje aplinkoje visas šis organizmas jau ir taip „elgiasi kaip smegenys“ (Shaviro 2016: 394).

Tai, kad būtina žmogus santykių konsteliacijos reforma, sąryšingumo su pasauliu pamatų revizija, yra akivaizdu. Ne ką mažiau svarbu, kad šios perspektyvos kaitos judesyje reikia naujai iškelti bendrabūvio – erdvės, *umwelto*, mus supančių terpių – klausimą. Jeigu Haraway kalba apie naujo tipo *polį* ar „tapsmo kartu“ pasaulį, Urbonų meninė prieiga sukonkretina tokios tarprūšinės mainų sferos koordinatas. Jie pasiūlo psichotropinio namo idėją, t. y. konkretų bendrabūvio pasaulio modelį. Tai konkreti mainų erdvė, tam tikras *milieu*, kuriame gali vykti kelialyčiai grybų ir žmonių sąveikų procesai. Prie to sugrįšime netrukus.

Mano akimis, grybų tyrimas sugestijuoja plastiškus santykius, kuriuose besiplečiantis micelio tinklas galimas interpretuoti kaip protingumo ir žinojimo forma, kurios veikimas leidžia išvesti paraleles su smegenyse besisteigiančiais sinaptiniais ryšiais. Micelio (grybų šaknų) atžvilgiu tokia samprata nėra atsitiktinė. Vienas svarbiausių grybų tyrinėtojų Paulas Stametsas yra pasiūlęs garsiąją įžvalgą:

„Aš tikiu, kad micelis yra neurologinis gamtos tinklas“ (Stamets 2005: 28), kurio egzistavimas visada buvo grindžiamas simbiotinė sąveika, turinčia įtakos kitų rūšių egzistavimui.

Pasak Stametso, „gyvūnai ir grybai, palyginus su kokiomis nors kitomis karalystėmis, turi daugiau giminiškų ryšių, kurie atsiskiria tik maždaug prieš 650 milijonų metų“ (Stamets 2005: 32). Grybienio tinklo plėtra ir organizacija nuolat veikia jį supančias aplinkas, kuriose pats individualumo klausimas tampa problemiškas. Grybų ontologija yra nuolatinis ekosistemos rengimas, t. y. bendrabūvių konkretinimas ir aktyvavimas, kurio metu tai, kas naudinga grybams, gali tapti ir kitų organizmų bei rūšių nauda. Šitaip kuriasi įvairių lygmenų susipynimai, kuriuose ima ryškėti įtinklinto racionalumo bruožai. „Micelis nukreipia ekosistemų eigą, palaikydamas rūšių seką. Galiausiai micelis paruošia sau tinkamą tiesioginę aplinką, šitaip išaugindamas ekosistemas, kurios maitina savo maisto grandines“ (Stamets 2005: 35). Tai galima pavadinti plastišku veikimu, kuriame individuali forma ir išgaunama, ir koreguojama.

Pravartu prisiminti, kad šiuolaikiniame filosofiniame diskurse plastiškumo sąvoką su veikimu tinkle susiejo Catherine Malabou. Šia idėja Malabou ryžtasi atrinkinti ir Georgo Hegelio dialektiką, ir Martino Heideggerio metafizikos suardymą, ir neuromokslų atrastą smegenų kismo principą. Esminė plastiškumo apibrėžtis – jo dvilypė dialektika:

Plastiškumas priešinasi rigidiškumui. Tai jo tiesioginis antonimas. Kasdienėje kalboje, jis reiškia lankstumą, pajėgumą prisitaikyti, galimybę vystytis. Pagal jo etimologiją – iš graikiško žodžio *plassein*, minkyti – jis tuo pat metu reiškia įgauti formą (tarkime, „plastišku“ vadinamas molis) ir pajėgumą suteikti formą (kaip plastinių menų ar plastinės chirurgijos atveju). Taigi kalbėti apie smegenų plastiškumą prilygsta mąstymui apie smegenis kaip kažką modifikuojamo, „formuojamo“, bet ir formuojančio tuo pat metu (Malabou 2008: 5).

Plastiškumas ir įgauna, ir suteikia formą. Būtent ši graikiškoji santykio su forma prasmė Malabou yra svarbiausia interpretuojant Hegelį – plastiškumas kaip gebėjimas ką nors suformuoti, o taip pat kažko gebėjimas įgyti formą. Kita vertus, Malabou atkreipia dėmesį ir į šiuolaikinę šio žodžio vartoseną, pabrėžiančią galią griauti, sprogdinti, sudarkyti formą. Plastiškumas yra „plastiškai sprogu“. Kaip tik todėl, kaip teigia Malabou interpretatorė, plastiškumas yra „įsikūręs filosofijoje būtent kaip anihiliacinė formos galia“ (Šerpytė 2015: 167).

Visos šios reikšmės ima skambėti ir Malabou mąstant apie smegenis, kaip plastišką tinklą, kuriame forma įgaunama dėl sinaptinio performatyvumo, kai pri-

klausomai nuo kryptingo smegenų veikimo steigiasi naujos jungtys ir mezgami nauji tinklai.

Malabou nurodo į Jeaną Pierre'ą Changeux, kuris pastebi, kad nepaisant to, jog genų galia užtikrina smegenų savybes ir jų esminę architektūrą, jos išsaugo galimybę keistis ir varijuoti. „Jeigu neuroninė funkcija yra įvykis arba sukelia įvykius, taip yra kaip tik todėl, kad ji pati sugeba kurti įvykius, „sūjvykinti“ (*evenementialiser*) programą ir tokiu būdu, tam tikra prasme, perprogramuoti ją“ (Malabou 2008: 8).

Dar daugiau, Malabou siūlomas plastiškumo įsisąmoninimas sugestijuoja dvilypę dinamiką – smegenų ir socialumo tarpusavio poveikio dialektiką. Plastiškumo galia reiškia, kad neuronų veikimas bei socialinis funkcionavimas pasižymi abipuse įtaka. Todėl šių dviejų sferų atžvilgiu nebeįmanoma nustatyti griežtų perskyrų. „Neuronų funkcionavimas ir socialinis funkcionavimas apibrėžia vienas kitą ir vienas kitam suteikia formą (čia ir vėl – plastiškumo galia) tokiu mastu, kad jau nebeįmanoma jų vienas nuo kito atskirti“ (Malabou 2008: 9).

Tokiu būdu tinklo, kuris supina organiškumo ir socialumo sferas, o kartu – hibridinio funkcionavimo idėja atsiduria ir Malabou neuromokslinių atradimų permąstymo centre. Jos manymu, „Mes nieko nežinome apie smegenų veikimą, bet puikiai suprantame, jog gyvename tinklinėje visuomenėje. Mes suvokiame, kad išgyventi reiškia būti prisijungus prie tinklo, sugebėti moduluoti savo pačių efektyvumą. Puikiai žinome, kad lankstumo praradimas paprastų paprasčiausiai reiškia buvimą išmestam“ (Malabou 2008: 10).

Urbonų tyrimo kontekste simbiotinių santykių revizija gali būti suprasta kaip šios dvilypės plastiškumo dialektikos įtraukimas į savo akiratį, kartu sutelkiant dėmesį į autopoetinės mediacijos persiskirstymą. Mąstyti, išgauti tarprūšinės koegzistencijos žinias – tai plėsti tinklus ir veikti tinkle, kuriame griežtos individualaus subjekto ribos nėra nubrėžtos, bet nuolatos atliekamas performatyvus ir simbiotiškai angažuotas savikūros performansas. Tai įtinklintas ir tinkliškas procesas, steigiantis hibridines sąsajas ir pripažįstantis hibridines prigimtis.

Juo labiau, kaip pažymi šiuolaikiniai tinklų tyrinėtojai, žmogaus smegenų tinklas, analogiškai kaip ir micelio tinklas, negali būti supaprastintas iki pilkosios medžiagos galvoje. Pasak Christopherio Vitale, „smegenys negalėtų mąstyti tokiu pat būdu, jeigu kūnas „nemąstytų“ kartu su jomis“ (Vitale 2014: 58). Tas pats pasakytina apie emocijas, mus supančios aplinkos elementus ir t. t. „Mąstymas yra išskirstytas anapus smegenų, kai smegenys veikia kaip santykinai becentris tinklas, o mūsų savasties jausmas tėra vienas viso šito aspektas – dinamiškai tarp kitų atsirandantis tinklo efektas“ (Vitale 2014: 58).

Jei mąstymo veiksmas gali būti artikuliuotas kaip tinklo steigimas ir užlaidymas, tuomet ir grybų veikimą (plėtrą, kolonizavimą, simbiotinių konglomeratų kūrimą), galime suvokti kaip tam tikrą mąstymo formą, moduliacijos procesą, kuriame egzistuoja savarankiška plėtros logika.

Tokia nuostata ne tik išcentruoja žmogaus proto padėtį, bet ir užklausia apie racionalumo hierarchinę prigimtį. Jeigu patys esame nuolat koreguojamas, besitransformuojantis sąsajų tinklas, kurio pradžia negali būti apribota kūno kontūrais, kuriame centras yra išsisklaidęs, tuomet savastis tėra viena iš galimų materijos santykių konsteliacijų fazių. „Jeigu vis dėlto protas būtų regimas kaip esminė jausenos forma, kurios esama bet kurioje ir visoje materijoje, tokios sąvokos kaip „mąstymas“ ir „protas“ gali būti matomos kaip tai, kas įvyksta tuomet, kai materija kompleksiskai artikuliuoja (*complexifies*) tuos būdus, kuriais jaučiasi santykyje su pasauliu“ (Vitale 2014: 59).

Viename savo naujausių tekstų, kuriame persvarstomas Antropoceno ir smegenų problematikos santykis, Malabou pažymi, kad šiandien smegenis reikėtų suprasti ne tik plastiškai, bet ir medialiai – kaip santykį tarp to, kas yra radikaliai svetima, absoliučiai nuo santykio su žmogumi išlaisvinta tikrove (tai, ką šiandien spekuliatyvusis realizmas vadina archifosilijomis (Meillasoux 2006), ir tuo, kas tapo visa apimančiu žmogaus efektu, pradedant kultūra, baigiant geologija:

Ši „rūšis“, kuria tapo žmogus, išlieka grynai tuščia sąvoka tol, kol ji nepripildoma intucija, t. y. empiriškumo ir juslumo turiniu, ar net sąmoningumu. Atnaujinta ir perdirbta mentalumo sąvoka kaip tik ir gali padėti užtikrinant šį trūkstamą formos turinį. Neišvengiamai egzistuoja mentalinis sąmonės sąstingio ir paralyžiaus efektas, mentalinis naujos narkoleptinės žmonijos, kuri (nepajėgia) savęs reflektuoti, struktūros efektas (Malabou 2016: 13).

Smegenys yra tinkliškos, vadinasi, hibridiškos, priklausančios materijai, t. y. materialios, bet kartu leidžiančios savimi užmegzti naujus santykius su materija, juos koreguoti ir perskirstyti. Smegenų medialinis vaidmuo būtent ir reiškia transformacijos galimybę, t. y. pokytį, kuris numato naujo simbiotinio tarprūšiškumo perspektyvą. Tai komplikuoja, bet kartu artimiausioji materija, kuri pasiduoda kaitai, ją sugestijuoja, o kartu įtraukia mus į galimus neišmėgintus santykius su pasauliu, būtent todėl, kad pasaulis jau yra smegenyse išpaudęs savo žymę. Smegenys yra tinklai, ne tik apjungiantys organiškumo ir socialumo dimensijas, bet ir susiejantys su tuo, kas yra iki-organiška, užmezgantys santykį su tuo, kas reiškiasi kaip negyvoji, tylioji, neprakalbinama gamta: „Mentalumas yra hibridinė sąvoka, apimanti ne tik psichiškumą ir socialumą, bet ir pirmąpradį proto ir fosilijų bend-

ragalimumą, natūralumo įrašą mintyse ir elgsenoje. Šia prasme mentalumas yra išaknintas smegenyse, o ne sąmonėje“ (Malabou 2016: 12).

Jeigu šiame kontekste grįžtume prie psichotropinio namo, turėtume iškelti klausimus – koku būdu įmanomas naujas grybų ir žmonių hibridinis sambūvis? Kokie būtų užmezgami sąveikos tinklai, priimant micelio kaip maštančio tinklo, veikiančio pagal plastinės saviorganizacijos principą, prielaidą?

Mikomorfai – minėtoji menininkų pasiūlyta sąvoka – kaip tik ir išreiškia plastišką grybų veikimą. Tai grybų auginamos formos, kurios pasireiškia kaip plastiškos autopoetinės sistemos, kurios randasi žmogui veikiant ir darant įtaką, tačiau nėra produkuojamos pagal išankstinį žmogaus idėjos dizainą. Svarbu pažymėti, kad šios formos nėra absoliučiai autonomiškos – jų genezė nebūtų įmanoma (arba būtų kitokia) be tam tikrų žmogaus veiksmų įtakos – šiuo atveju tai yra Urbonų inicijuotas eksperimentavimas. Galima teigti, kad šių formų atsiradimui būtina įsteigti tam tikrą įtampos lauką, kuriame išryškėja nauji kontūrai, kaip tam tikri, Gilbert'o Simondon'o žodžiais tariant, metastabilūs būviai.

Taigi mikomorfai iškelia keletos sferų hibridinę sąveiką, kai mokslinė sistema įgauna estetiškos sistemos aspektų. Todėl klausimas apie mikomorfų kūrimą nėra klausimas apie jų formos išpildymą. Veikiau tai klausimas – koku būdu artikuliuoti šią autopoetinę sistemą ir kaip įsitraukti į jos procesus?

Fikcija, įsivaizduojamybė, tranzityvumas

Atsakant į šį klausimą, būtina atsižvelgti į dar vieną zooetikos programinę nuostatą. Urbonų teigimu, tarprūšinio tinklo steigimas orientuojamas pagal poetikos dėmenį. Žinios, kurias mums teikia kitos rūšys, jų inicijuojami santykiai ir įvairūs steigiami naujų terpių hibridai, turi būti išbandomos fikcijos režimu, kurio dėka įgalinama pati mentalumo psichotropija.

Fikcijos būtinybė primena tai, ką savo veikale *Įsivaizduojami gyvenimai* suformulavo Marcelis Schwobas. Pasirinkęs realius istorinius personažus, jis aprašė išgalvotas jų biografijų versijas, įkūnydamas konkretybes, išrašydamas įsivaizduotas detales, tačiau tuo pat metu šitaip užmegzdamas galimas auditorijos sąsajas su, pvz., Empedokliu, Herostratu ir Lukrecijumi. Neutralizuodamas anonimiškumą, šis fiktyvus judesys reikalauja konkrečių detalių, t. y. apčiuopiamų pavidalų, kurie yra virsmo prielaida. Būtent tuo pasireiškia fikcijos įteisinama jėga. „Menas atsiduria kitoje bendrųjų idėjų pusėje, neaprašo nieko kita, tik tai, kas individualu, netrokšta nieko kita, tik tai, kas unikalumu. Neįslaptina, bet išslaptina“ (Schwob 1896: 4).

Galima teigti, kad Urbonų atliekamas micelio tyrimas pasiūlo tam tikrą poetinį instrumentariumą, kuris veikia kaip įtampos mechanizmas ir kuriame atsiveria „išslaptinantys“ bei įtraukiantys įsivaizduojamybės registrai. Tokiu būdu įgyvendinama deklasifikacija – micelio veikimo išslaptinimas – visada turės fantomatinių bruožų, bet tik jie vieninteliai tegali užtikrinti žmogaus įsitraukimą į šį santykį. Grybų mąstymas visada išliks fikcija. Tačiau šioji fikcija išlaiko patį žmogų transformuojančią galią.

Fikcija čia yra tai, kas įgalina peržengimo veiksmą, įkuriančią tranzitinę eksperimentavimo zoną, kuri savo ruožtu nenumato reprezentatyvių rezultatų, bet aktyvuoja konkrečius procesus. Kitaip tariant, fikcija yra hipotezės alternatyva, iš esmės pasiūlanti kiek modifikuotą mokslinio veikimo logiką.

Žinia, hipotezė suformuluoja galimą teoriją apie dalykų, kuriuos reikia patikrinti, padėtį. Taigi hipotezė projektuoja spėjamą esamos padėties versiją. Visiškai teisėta, jei hipotezė nepasitvirtina bei įrodoma kitokia tiesa. Spręsdamas vadinamąją demarkacijos problemą ir mėgindamas atskirti empirinius mokslus nuo tokių, jo manymu, pseudomokslų kaip psichoanalizė, jau Karlas Popperis pasiūlė garsiąją *falsifiability* idėją. Pasak jo, hipotezės moksliskumą patvirtina būtent falsifikacija – t. y. galimybė ją paneigti, pateikiant stebėjimui prieinamą prieštaraujantį atvejį – pvz., pastebėjus juodos gulbės egzistavimą, galima atmesti tvirtinimą, kad „visos gulbės yra baltos“ (Popper 2005: 47–50).

Tiesa, pastebėtas atvejis turi nebūti atsitiktinis, o įgauti „pasikartojantį poveikį“, tik tuomet įvykę ir reprodukuojami įvykiai ir paneigia teoriją. Ir nors būtent aktualiai prieinamų faktų nesutapimas su iš hipotezės išvedamais teiginiais gali paneigti (t. y. falsifikuoti) teoriją, vis dėlto perėjimas nuo stebėjimo prie dėsninumo išlieka problema.

Juk šiame pavienių atvejų virsme dėsniais egzistuoja tam tikra neišsprendžiama praeities ir ateities įtampa, kurios šerdyje atsiduria įsivaizduojamybės dimensija. Teorija tampa patikima tik tuomet, kai ją užtikrina pakankamas praeities duomenų kiekis. Tuo tarpu, hipotezė visada projektuoja ateitį. Galima būtų teigti, kad šiame kontekste nesutapima tampa prieštata tarp dedukcijos (grynai teorinės žiūros) ir indukcijos (žiūros, kuri paremta empiriniu stebėjimu).

Šiuo požiūriu hipotezė išlaiko tam tikrus fikcijos bruožus – ji keliami kaip ateities galimybė. Kita vertus, be hipotezės iš esmės neįmanoma aktyvuoti paties tyrimo veiksmo – ji pasitarnauja kaip tyrimo lauką ir kryptį įforminantis faktorius. Nors svarbu, kad hipotezės prielaidos remtųsi tikėtiniais svarstymais, būtų pagrįstos jau surinktais duomenimis, atliktais stebėjimais ar žinomais pavyzdžiais, jos neįmanoma ekstrapoliuoti iš jau žinomos dalykų padėties.

Kitaip tariant, čia ateities dimensija turi būti artimai susieta su jau žinoma ir artikuliuota praeitimi. Vadinasi, nors turima omenyje praeityje išaknytos ateities dimensija, hipotezės registre privaloma aktyvuoti įsivaizduojamybės registrą kaip realią būsimų mokslinių teorijų raidos prielaidą. Hipotezė yra ateities įsivaizdavimo būdas. Taigi įsivaizduojamybė čia veikia kaip apytikslis galimų scenarijų mediatorius, kuris priartina tai, kas dar nežinoma ar nesuprasta. Net ir nepasitvirtinus hipotezei, ji nustato mokslo raidos kryptį bei nulemia tam tikrus tyrimų įvykius, kurie gali sąlygoti kitokių faktų ar jų sąryšius aprėpiančių tiesų atsiradimą (išradimą). Taigi hipotezėse išradinėjamos tiesos versijos.

Gyvas, organiškasis ar net mąstantis namas kaip tik užima hipotetinio būvio statusą – kaip viena iš galimų ir būsimų tiesų – tapdamas paviljone išbandomu modeliu arba eksperimentavimo krypties prielaida. Kaip teigiama jo pristatyme, „Zooetikos paviljono instaliacijos užduotis yra įsivaizduoti ir dokumentuoti, kaip žemiškasis bendradarbiavimas tarp įvairių gyvybės rūšių – šiuo atveju grybų ir žmonių – gali padėti suprasti žmogaus vietą pasaulyje, palengvinti ekologinių problemų sprendimą“ (Šiaulytė 2015).

Egzistavimo kartu pasaulis, apie kurį kalba Haraway, čia sukonkretinamas iki iš dalies virtualaus, iš dalies aktualaus namo (taigi hipotetinio namo), kuriame ieškoma simbiotinių koegzistencijos modelių tarp žmonių ir grybų. Dar daugiau, fikcija tampa būtinu aktyvuotoju, kuris įjungia performatyvių veiksmų grandinės eigą.

Tokiu būdu fikcija, užimdama mokslinės hipotezės vietą, pakreipia pačią eksperimentavimo kryptį ir apibrėžia tarprūšinių mainų veikimo sceną. Ir nors jos siužetai nėra visiškai apibrėžti, šios hipotezės nereikia tikrinti falsifikacijos metodu. Teigiama, kad „šioje „Mikomorfų laboratorijoje“ bus testuojama iš mokslinės fantastikos atėjusi idėja, kad daiktus, pastatus ar formas galima ne tik pagaminti, bet ir užsiauginti“ (Šiaulytė 2015). Tačiau šios fikcijos nereikia tikrinti ar pagrįsti esama (t. y. jau įvykusia padėtimi). Šiame kontekste fikcija gali būti neįmanoma, iš esamos padėties neišplaukianti hipotezė, ji funkcionuoja kaip absoliučiai laisvas ir vaizduotėje gimęs siužetas, nepretenduojantis į realią verifikaciją.

Tačiau įdomu, kad net ir tokiu atveju, kai sunku tikėtis realaus pramanyto siužeto ar vaizdinio atitikimo (patvirtinimo arba paneigimo), fikcijos išlaiko savo mediacijos jėgą, kuri veda į iš anksto nenumatomas įvykių atkualizacijas. Fikcija visada medijuoja dar neišrastą tikrovę, turi įtakos įvykių eigai arba sugestijuoja galimus veikimo modelius.

Pasak Urbonų, mokslinės fantastikos autoriaus kontekstų įvedimas į mokslinio eksperimentavimo kontekstą kaip tik ir gali padėti pasiūlyti įprastų praktikų, žiūros taškų ir suvokimo modelių transformaciją. Fikcijos dėmuo šiame kontekste turėtų būti suvoktinasis būtent dėl savo tranzityvaus ar transformuojančio potencialo.

Tai oksimoronas. Mes sakome, kad statome namą. Tačiau tokio namo neįmanoma pastatyti iki galo. Kita vertus, pasiūlome naują sąvoką – mikomorfus (t. y. grybų generuojamos autopoetinės formos). Tačiau kartu mikomorfas – tai forma, kurią reikia užpildyti pačiam, tai taurė ar indas, į kurį reikia įlieti mintis, turinį, įsivaizdavimus. Šiuo požiūriu Ballard'o idėjos pasiūlo tiek praktinę, tiek mentalinę infrastruktūrą, o grybai yra labai tinkamas mediumas. Tokiu būdu – paviljono ir su juo susijusių procesų dėka – susikuria įsivaizdavimų erdvė.

Tad psichotropinio namo statymas yra veikiau pedagoginis veiksmas, kai eksperimentavimas tęsiamas nuolat įtraukiant žmones. Kartu jis verčia iš naujo persvarstyti *habitus* ir *habitat* prasmę, mėginti suprasti, kaip siejasi dvi ekosistemos. Tarkime, pristatant paviljoną Brazilijoje toje pačioje erdvėje atsirado idėja gaminti drabužius iš grybų. Ją pasiūlė paviljono lankytojai. Galbūt kitas projektas ir bus *mushroom fashion* linija. Kiti sumanė sukurti 3d spausdintuvą, netgi ėmė siūlyti brėžinius. Tačiau mes to jau nekontroliuojame.

Zooetikos laboratorija yra psichotropinio namo gamybos infrastruktūra, nuolatinis paieškos būvis. Mėgaujamės tuo, kad forma yra atvira, kad atsiranda žmonės, kurie nori tą formą užpildyti. Ballardas, grybai yra visiškai realu, bet tuo pat metu – visiška fantazija.

Kita vertus, atsiranda ir psichologiniai, ar net fiziologiniai aspektai. Kas psichotropiniame name atsitinka su objektais ir su mumis pačiais? Nors eksperimentuojame su grybais, tačiau iki galo micelio užvaldyti neįmanoma. Yra žinoma, kad sporos gali prasiskverbti į smegenis. Tad gali būti, kad ir grybai užvaldo mus (Urbonai, interviu su straipsnio autoriumi).

Taigi psichotropinis namas veikia kaip „pereinamasis objektas“, kurio veikimą aprašė Wolfgangas Iseris ir Donaldas Winnicottas. Pastarasis yra pastebėjęs, kad įvairūs žaislai ir buities daiktai (čiulptukai, seilinkai, pliušiniai žaislai, netgi kūno dalys) leidžia priskirti šiems daiktams gyvų padarų savybes, kartu pateikiant vaikui jaukesnę tikrovės versiją. Vaikui nebūdingas simbolinis mąstymas, nes fikcijas savo vaizduotėje jis priima kaip tikrus dalykus. „Simbolizmas pasireiškia tuomet, kai kūdikis pradeda aiškiai skirti fantazijas nuo faktų, vidinius objektus nuo išorinių, pirminį kūrybiškumą nuo percepcijos“ (Winnicott 2009: 30).

Tačiau išsilaisvinimas iš fikcijos pamėklių neįmanomas iki galo. Pasak Iserio, meno kūriniai išlaiko šią tranzitinę funkciją, o „fiktyvumą galima pavadinti „pereinamuoju objektu“, visada plevenančiu tarp realumo bei įsivaizdavimo ir juos jungiančiu. Kaip toks jis egzistuoja, nes jame glūdi visi sąveikos procesai. Tačiau kita prasme jis neegzistuoja kaip atskiras esinys, nes jį visą sudaro tiksliai tie transformavimo procesai“ (Iser 2002: 30).

Būtent todėl, kad fikcija veikia žaismės režimu, kurioje modeliuojamos galimų įvykių versijos, suvokėjų vaizduotė ištraukia į šį perėjimo procesą. Taigi me-

nas yra visų pirma ne reprezentacijos, o transformacijos procesas, kuris vyksta įsivaizduojamybės plotmėje. Iseris sako, kad sufikcinimas veikia kaip Winnicotto „pereinamasis objektas“ tarp tikrovės ir įsivaizdavimo,

turintis itin svarbią aktualumo savybę. Aktualumas yra pamatinė sudedamoji įvykio ypatybė, o teksto intencionalumas yra įvykis ta prasme, kad jis nesibaigia referencijos laukų nubrėžimu, bet suardo juos, kad jų elementus paverstų medžiaga sau pasirodyti. Aktualumas yra tas būdas, kuriuo įsivaizdavimas veikia tikrovę (Iser 2002: 19–20).

Galima teigti, kad zooetikos projekto autoriams fikcijos logika, įsikurianti įsivaizduojamybės plotmėje, ima veikti kaip hibridizaciją reguliuojantis faktorius. Fiktyvūs ryšiai aktualizuoja mediacijos procesą, kurio metu įsteigiami nauji sąveikos modeliai, o kartu brėžiami laukai, kurių pagrindu tampa įmanomos įvairios hibridizacijos raidos kryptys. Ir jei, kaip teigia Iseris, pereinamieji objektai atlieka aktualizacijos funkciją, šis procesas remiasi ne tvirta objekto struktūra, o veikiau pirminiu suskaidymu. Fikcijoje įsteigiama nauja sisteminė sąjunga ima veikti kaip išbalansuojantis veiksnys, dėl kurio kas nors apskritai ir tegali pasirodyti.

Ballardo technologijos gali būti išmėginamos, nebūtinai tikintis prognozuojamo rezultato, bet veikiau tranzitinių objektų režimu – kaip galimas modelis, kuriame vyksta įvairios transformacijos, kuriantis potencialių siužetų įvairovę, bet kartu įtraukiantis deviacijas ir neatitikimus.

Urbonai primena, kad Ballardas savo novelių rinkinį išleidžia tuo pat metu, kai kitoje geležinės uždangos pusėje kuria Andrejaus Tarkovskio „Stalkerį“ įkvėpę broliai Arkadijus ir Borisas Strugatskiai. Savo knygoje jie aprašo tą garsiąją ir paslaptinę zoną, įsteigtą Žemę aplankiusių nežemiškų gyvybės formų, „kurių paliko mįslingus ir žmonėms dar nepažįstamus artefaktus. Ir nepaisant visų įdomių žinių, kurios leistų perprasti visatos klausimus, pajudinus šiuos objektus ir atskleidus juos žmonijai gali iškilti didelė grėsmė“.

Taigi fikcijos ir pavojaus sąlytis yra jos gyvybingumo sąlyga, visada sugesti-juojanti klausimą apie patekimą į tarpines zonas, kuriose keliamas išlikimo klausimas:

Mums pasirodė išties įdomu, kad, pvz., Ballardas „Raudonuosiuose smiltynuose“ aprašo protingas sistemas, sistemas, kuriomis galbūt prabylama apie bio-empatiją. Tai vyksta apie 1971–1972 m., kai globaliu mastu randasi judėjimai, kuriuos būtų galima pavadinti aplinkosauginiais. Kartu tai užgimsta laikotarpiu, kurį būtų galima pavadinti techno-humanizmu, teigiančiu įsitikinimą, kad naujos technologijos gali padėti užmegzti geresnį ryšį su aplinka. Ne tik užmegzti, bet suvokti, kad esame tos pačios sistemos dalimi. Tai idėja, dėl kurios po penkiasdešimties metų nesame tokie tikri (Urbonas, N., Urbonas, G., Larsen, L. B. 2016).

Konvergencijos ir divergencijos, konflikto taškai ir reaktyvuojamos paralelės – tai būtinos fikcijos kompozicinės dalys, kad ji produkuotų tolimesnio veikimo modelius. Kuo intensyvesnis įsivaizduojamybėje įsisteigiantis įtampos laukas, tuo didesnė performatyvių praktikų išieigos galimybė. Kitaip tariant, įtampa gimdo veiksmą.

Individuacija ir simbiozė

Grybų ir jų šaknų – micelio – santykis bei šiame kontekste Urbonų plėtojama simbiozės idėja iškelia klausimą ne tik apie rūšių sugyvenimą, bet ir apie pačią aplinką, terpę, t. y. tarpinę dimensiją, kurioje tokia koegzistencija tampa įmanoma. Kitaip tariant, jeigu priimsime Donna'os Haraway nuostatą, kad koreguojant kasdienį santykį su kitomis gyvybės rūšimis atsiranda naujų ir dar neišbandytų galimybių užmegzti kokybiškai kitokio tipo ryšį su mus supančiomis gyvybės formomis ir šitaip transformuoti mūsų supratimą apie jas (Haraway 2008), tuomet šis kaitos procesas gali pasirodyti kaip skirtingus poliūs apjungianti ontogenetinė choreografija, kurios metu keičiasi tiek žmonės, tiek grybai, o svarbiausia – jas siejanti terpė.

„Zooetikos paviljonas“ visų pirma suvoktinas tokių terpių (*milieu*) steigties aktas, kurio metu fikcijos varikliu aktyvuojami pasiūlymai perreguluoti tokią ontologinės medijos versiją, kurioje būtų eksperimentuojama su tolesnės tarprūšinės individuacijos prielaidomis. Kitaip tariant, čia formuojama aplinka, kurios įvairūs registrai keistų tiek grybų, tiek žmonių ontologines charakteristikas. Tokiu būdu šis eksperimentas kreipia dėmesį ne tik į grybienos elgesį įvairiose substrato savybėse. Tai ir atsivėrimas galimoms žmogaus transformacijoms.

Tai, kad individuacijos procese būtina atsižvelgti į medialinę dimensiją – t. y. terpės pirmenybę, – buvo išsamiai aptarta Gilbert'o Simondon'o filosofijos kontekste. Tam tikra prasme, Simondon'o manymu, į visų rūšių santykius įmanoma žvelgti iš pre-individualios būties perspektyvos, kai atskirų tapatybių išgryninimas tėra sąlyginis, reikalaujantis naujo persvarstymo, kuris atvertų galimas sąveikas. Jeigu nei žmogus, nei grybas nėra fiksuota ir apibrėžta esatis, tuomet jų ontologinė sąveika gali būti nuolatos keičiama, tikslinama ir koreguojama pagal abipusės poetikos registrą.

Simondon'o akimis „ieškoti individuacijos principo tame, kas egzistuoja pirmiau, nei pati individuacija, prilygsta pačios individuacijos redukavimui į ontogenezę“ (Simondon 2005: 28). Todėl esama skirtumo tarp individuacijos ir ontogenezės – jeigu pastaroji nužymi išskirtinai individo genezę, tai individuacijos dėka steigiasi ir individas, ir terpė, kurioje jis esti (*milieu*).

Tokiu būdu atmesdamas statiškas tapatybes ir būties, kurioje individualumas priimamas kaip fiksuota duotis, pirmenybę, Simondon'as išskiria skirtingus individuacijos režimus. Kaip pastebi Paolo Virno, nepaisant specifinių faktorių ar „principų“, individuacija „Simondon'ui yra būtent modalinė būsenų individuacija: tai yra, ji susideda iš grynos tėkmės nuo vienos būsenos prie kitos“ (Virno 2009: 63).

Sekimas trans-individualia grybų veikimo logika ir eksperimentavimas su miceliu gali būti įvardintas Urbonų laboratorijos ašimi. Kaip teigė patys menininkai interviu su šio teksto autoriumi, jiems buvo svarbu dirbti su tokiais mokslininkais, kurie patys praktikuoja išvedant įvairių grybų rūšis iš sporų – kitaip tariant, nagrinėja įvairias transindividuacijos formas. Tačiau susiklostė tokia padėtis, kad įvairiuose institutuose ir mokslo centruose dirbantys mikologai, 6 bei 7 dešimtmetyje dar augindavę grybus laboratorijose, paskutiniaisiais dešimtmečiais dėl įvairių priežasčių nustojo tai daryti. Dabar jų veikla dažnai apsiriboja tik sporų kaupimu. Šis praktinio bendradarbiavimo elementas turėjo ir daugiau svarbių niuansų.

Mokslininkai, kurie ne tik teoriškai, bet ir praktiškai dirba išvedant grybus, dažniausiai atsiduria grybų auginimo industrijoje (tarkime, Lietuvoje projekto partneriais tapo UAB „Baltic Champ“, kurios pagrindinė veikla – pievagrybių veisimas, taip pat inovatyvios organinės žemdirbystės formos). Tačiau tokiu atveju pagrindinis mikologų tikslas yra pagrįstas verslo logika – užauginti kuo daugiau sveikesnių vienos ar kitos rūšies grybų individų (pvz., pievagrybių).

Mokslo institutuose įsikūrę mikologai išlieka pernelyg tolimoje teorinėje distancijoje, užimdami veikiau stebėtojų, o ne eksperimentatorių vaidmenį. Kiti gi eksperimentuoja tik tokia kryptimi, kuri suteikia tam tikrą ekonominę naudą, t. y. gamina jau klasifikuojamus ir kvantifikuojamus grybų individus. Paradoksalu, tačiau prie-individualios terpės – micelio ir jo gyvenamo substrato sąveikos tyrimas – pats savaime retai patenka į mokslinio tyrimo lauką.

Tačiau vis dėlto – kas yra preindividuali būtis? Simondon'o nuomone, jai nebūdinga jokia struktūra ar apibrėžtis, „preindividualumas yra tokia (būties) būseną, kuri esti dar prieš bet kokį vienumą ir tapatybę“ (Simondon 1992: 301).

Taigi tapatybė bei vienybė nėra pirmą kartą, jos įsteigiamos paties individuacijos proceso eigoje. Šiuo požiūriu svarbi ir perskyra tarp singularumo ir individualumo. Simondon'as preindividualumu vadina pirminę individo būseną, kuri dar gali būti apibrėžiama kaip „singuliari nebūdama individuali“ (Deleuze 2001: 44). Šią pirminę būties būklę – singuliarųjį momentą – lydi kitos apibrėžtys (integracija, unifikacija, įtampa, opozicija ir kt.), tarp kurių individuacijos procesu steigiamą komunikaciją, o pasiektas konsensusas ir pasireiškia individo pavidalu.

Kita vertus, čia galime prisiminti ir Paulo Stametso įžvalgas. Pasak jo, micelio sąveika su savo terpėmis iškelia jo individualios būties problemą simbiotinėje

perspektyvoje. Ar įmanoma kalbėti apie grybus kaip apie paskirus individus nenukirtus jų šaknų, t. y. nesutraukius micelio tinklo? Individuacija micelio pasaulyje turi tobulai simondonišką charakterį – ji visą laiką vykstanti ir nėra iki galo įvykusi. „Micelis išlaiko nuolatinę molekulinę komunikaciją su savo aplinka, sudėtingiems iššūkiams sukurdamas skirtingus enzimatinius ir cheminius atsakus. Šie tinklai ne tik išgyvena, bet kartais ir plėsdamiesi pasiekia tūkstančių akrų dydį, įgaudami didžiausią individualaus organizmo masę šioje planetoje“ (Stamets 2005: 28).

Galbūt Ballardo psichotropinį namą šiame kontekste galima traktuoti kaip patį simbiotinių terpių registrą, kai įsteigtos ir palaikomos metastabilios būklės aktyvuoja individuacijos procesą – stebėjimą, registravimą ir sąveiką. Jeigu micelis, t. y. grybo šaknys, veikia visoje substrato terpėje, įsitraukdamos į ją visais lygmenimis, t. y. ją virškindamas, ištraukdamas naudingas medžiagas, kaupdamas drėgmę, tuomet micelio tyrimas visų pirma yra būtent šio simbiotinio veikimo tematizacija, kai terpė ir organizmas sudaro nepertraukiamą sąveikų procesą, reikalaujantį atodairos į metastabilų būklių reguliavimą.

Kita vertus, čia atrandame ir paralelę su fikcijos faktoriumi. Jau minėjome, fikcijos performatyvusis pajėgumas yra priklausomas nuo steigiamo įtampos lauko. Kaip pastebi Grosz, transdukcijos procesą taip pat įveiksmina pre-individualiame būties būvyje atsiradusi įtampa. „Kaip tik dėl šios įtampos individuacija tampa įmanoma. Įtampa nėra iš būties kylanti sąlyga; veikiau įtampa yra pačios būties sąlyga“ (Grosz 1999: 222).

Drįsčiau manyti, kad būtent biotechnologinės įtampos artikuliacija yra viena esminių „Zooetikos paviljono“ projekto dalių. Pati instaliacija – parodų erdvėje įrengta laboratorija – tebuvo fazė, pristatanti nuolatinį tyrimą, kurio esmę sudarė išsiaiškinti gluosninės kreivabudės (lot. *Pleurotus ostreatus*) veikimą skirtingose aplinkose. Šio daugialypio proceso esmė – stebėti ir testuoti, kaip ši konkreti grybų rūšis kolonizuoja tam tikrus substratus, kokia aplinka šiai rūšiai palankesnė, kaip ji suvirškina ir paverčia kažkuo kitu savo substrato elementus.

Micelis siūlo įvairias hibridizacijos logikas, kurios nuolat koreguoja galimus mąstymo ir veikimo būdus. Tokiu būdu pats tyrimo objektas tikslina tyrėjo prieigą. Šio proceso įtakojimas, grybienos metabolizmo supratimas turi įtakos medžiagos savybių reguliavimui. Pasak Stametso, patys grybai pasižymi simbiotinės mediacijos charakteriu, savo veikimu tapdami terpe arba kurdami terpes kitų rūšių sėkmingam egzistavimui. „Grybai yra esminė rūšis, sukurianti nuolat storėjančius dirvožemio sluoksnius, leidžianti puikiai gyvuoti būsimums augalų ir gyvūnų kartoms“ (Stamets 2005: 25).

Todėl šiuo atveju *Pleurotus ostreatus* analizė įtraukė jos micelio raidos proceso stebėseną, o kartu *individuacijos įtampos* stimuliavimą ir reguliavimą – nuolat

struktūriškai katalizuojant tokius būvius, kuriuose grybo tinklinės struktūros galėjo plisti ir kolonizuoti įvairias terpes.

Kadangi grybai padeda paruošti dirvožemį, o išsiraizgęs micelio tinklas gamina kompostą, nuolat sprendėme šiuos klausimus, susijusius su grybų gyvenama terpe. Kuo pamaitinti grybus? Kartais – koku mastu greitinti, o kiek sustabdyti augimo procesą? Kiek jų kontroliuoti, moduluojant temperatūrą, drėgmę, šviesos ir anglies dvideginio kiekius?

Tarkime, *Pleurotus ostreatus* į Braziliją pateko iš Italijos. Pastebėjome, kad šios rūšies augimo greitis Brazilijoje – tris kartus lėtesnis nei Lietuvoje. Tačiau ir mitybos bei metabolizmo terpė čia gerokai skyrėsi. Šio tipo micelis Brazilijoje maitinasi visai kitais pašarais. Išbandėme tai, kas sociopolitine prasme galėjo būti suvokta kaip post-kolonijinis paveldas grybų mityboje. Eukaliptų pjuvenos, kavos pupelių lukštai, kukurūzų burbulių ir cukrašvendrių plaušai – tai, kas lieka, kultivuojant milžiniškas plantacijas (straipsnio autoriaus interviu su Urbonais).

Taigi šiuo požiūriu eksperimentavimas iškelia metastabilių būklių svarbą, kuriose tik ir gali būti aktyvuojami tam tikri virsmai. Metastabilumo terminas, kurį sutinkame ir Simondon'o filosofijoje, vartojamas visų pirma termodinamikoje, kai mėginama apibrėžti būseną, kuri yra nei stabili, nei iki galo nestabili. Įtampa tarp šių dviejų polių iš esmės nustato metastabilumo gyvavimo registrą – t. y. tokia padėtis, kurioje sistema yra visiškai pasiruošusi kaitai. Pasak Simondon'o, tai „būsena, turinti savyje pakankamai potencinės energijos, idant sukeltų staigų pokytį visoje sistemoje“ (Simondon 2005: 327).

Metastabiliose sąlygose sudėtingos sistemos išlaiko tokią pusiausvyrą, kuri, vos atsiradus menkiausiam dirgikliui, t. y., kai į sistemą patenka energija ar informacija, gali būti lengvai suardoma. Kaip pastebi Muriel Combes, sistema laikoma esanti metastabilios pusiausvyros būsenoje tada, „kai užtenka menkausio sistemos parametro (slėgio, temperatūros) pokyčio, idant sugriūtų bet kokia sistemos pusiausvyra“ (Combes 2012: 11). Stabilumo išlaikymas reikalauja tam tikro reguliaraus energijos kiekio, antraip metastabili sistema linksta į entropiją.

Simondon'o nuomone, bet kokios individuacijos sąlyga yra metastabilios sistemos egzistavimas. „Prieš įvykstant individuacijai, būtis gali būti suprantama kaip potencinės energijos kupina preindividualios būties sistema“ (Combes 2012: 11). Metastabilumo pagalba preindividuali būtis „nusakoma kaip potencialios energijos kupina sistema, kuri visuomet atvira tapsmui bei transformacijoms, todėl aptinkama nuolatiniaame pertekliuje ir potencialybėje“ (Chabot 2012: 34).

Kaip jau buvo minėta, Urbonų projektas buvo nukreiptas ne į patį kvantifikuojamą objekto tyrimą (kai svarbus grybų kiekis), bet veikiau micelio kokybės supratimą ir kontrolę. Šiuo atveju substratas (aplinka, medija) ir jame plintančios

grybų šaknys negali būti tiriamos atskirai. Micelio savybės, jo gyvavimas, jo charakteristikos (stiprumas, tankumas, lankstumas) išryškėja tik keičiant jo terpės – *milieu* – metastabilumo parametrus.

Šiame procese yra daug kintamųjų, todėl reikalinga ilga eksperimentavimo trukmė. Pavyzdžiui, yra žinoma, kad emuliuojant gamtos sąlygas ir panaudojant medžio pjuvenas, galima auginti micelį medžio puvelsiuose. Tačiau kokių dar medžiagų reikia įdėti į substrato sudėtį? Keičiant ingredientus rezultatai išryškėja per tris savaites. Tada galima patobulinti substratą (straipsnio autoriaus interviu su Urbonais).

Simondon'o žodžiais tariant, darbas su miceliu reikalauja susitelkimo preindividualios būties fazėje, kurioje atskiri individai (pavieniai grybai) dar nėra išgryninti, o mezgasi tik pats jungčių tinklas. Svarbiausias čia tampa paties tinklo gyvybingumo ir suaktyvėjimo proceso tyrimas, kurio metu reguliuojami metastabilių būklių parametrai. Tai iš esmės skiriasi nuo dominuojančių taktikų – grynai teorinės mokslinės žiūros, kai apsiribojama sporų rinkimu, ar komerciškai orientuotų grybų veisimo. Dar daugiau, kadangi „grybai yra tarpiniai (*interface*) organizmai tarp gyvybės ir mirties“ (Stamets 2005: 24), micelio plėtroje svarbu registruoti irimo ir rasties logiką.

Šiuo atveju tyrimas turi ontogenetinį charakterį. Micelio plėtros kontrolė ir aktyvavimas reiškia ne tik pačių grybų egzistavimo sąlygų kaitą, bet mąstymą apie terpes, kuriose susilieja socialiniai, biotechnologiniai ir simbiotiniai registrai. Egzistavimo įtampa reiškia, kaip įvairių elementų mirtis tampa kitų gyvenimu.

Falsifikacija, kurią siūlo fikcija, čia atskleidžia savo produktyvumą (o kartu ir performatyvumą) aspektą – nesiekiant paneigti, kad įmanoma gyventi ir veikti gyvame name, nemėginant patikrinti savarankiškai augančių daiktų egzistavimo, „Ballardo technologijos“ aktyvuoja tematinę veiksmų įvairovę, kurią siūlo pats gyvenimo su grybais apmąstymas ir išbandymas.

Kartu fikcijos pasiūlyti siužetai transformuojasi, sugestijuoja naujus asambliažus, alternatyvias praktikas ar jų konglomeratus, viršijančias paties Urbonų tyrimo lauką. Šitaip „Ballardo technologijos“ veikia kaip galimų, dar neegzistuojančių jungčių aktualizavimas ir iškėlimas. Jos steigia naujus tinklus, atveria jų plėtros kryptis, pažymi žmogiškumo raidos trajektorijas, skatina ir stabdo energijos tėkmę. Šia prasme grybų ir žmonių naujo tipo simbiozės tyrimas tik prasideda.

Gauta 2016 11 24
Priimta 2016 12 05

Literatūra

- Chabot, P. 2003. *La philosophie de Simondon*. Paris: Vrin.
- Combes, M. 2012. *Gilbert Simondon and the Philosophy of the Transindividual*. Cambridge: MIT Press.
- Deleuze, G. 2001. "Review of Gilbert Simondon's *L'individu et sa genese physico-biologique*", *Pli: The Warwick Journal of Philosophy*, 12: 43–49.
- Iser, W. 2002. *Fiktyvumas ir įsivaizdavimas*, vertė Laimantas Jonušys. Vilnius: Aidai.
- Januškevičiūtė, V. (kurat.). 2015. *XII Baltijos trienalė. Parodos gidas*. Vilnius: ŠMC.
- Grosz, E. 1999. *Explorations in Time, Memory, and Futures*. London: Cornell University Press.
- Haraway, D. J. 2007. *When Species Meet*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Latour, B. 2004. *Mes niekada nebuvo modernūs: simetrinės antropologijos esė*, vertė Natalija Vyšniauskaitė. Vilnius: Homo liber.
- Latour, B. 2005. *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Malabou, C. 2008. *What Should We Do with Our Brain?* Translated by S. Rand. New York: Fordham University Press.
- Malabou, C. 2016. "The Brain of History or the Mentality of the Anthropocene", *SAQ: South Atlantic Quarterly*, 116 (1). Prieiga per internetą: <http://eprints.kingston.ac.uk/35328/3/Malabou-C-35328-AAM.pdf> [žiūrėta: 2016 11 20].
- Meillassoux, Q. 2006. *Après la finitude. Essai sur la nécessité de la contingence*. Paris: Seuil (L'Ordre philosophique).
- Popper, K. 2005. *The Logic of Scientific Discovery*. London and New York: Routledge / Taylor & Francis e-Library.
- Schwob, M. 1896. *Vies imaginaires*. Bibliothèque-Charpentier.
- Shaviro, S. 2016. *Discognition*. Repeater Books [iBooks].
- Simondon, G. 1992. "The Genesis of the Individual", in J. Crary & S. Kwinter (eds.), *Incorporations*. New York: Zone Books, p. 297–319.
- Simondon, G. 2005. *L'Individuation à la lumière des notions de forme et d'information*. Paris: Jérôme Millon.
- Stamets, P. 2005. *Mycelium Running: How Mushrooms Can Help Save the World*. New York: Ten Speed Press, Crown Publishing Group, Random House [iBooks].
- Šerpytytė, R. 2015. „Ontologija ir nihilizmas. Hegelio scena ir užkulisiai“, in Sodeika, T. (sud.), Šerpytytė, R., Bacevičiūtė, D. *Ontologijos transformacijos: medijos, nihilizmas, etika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Šiaulytė, V. 2015. „Zooetikos paviljonas XII Baltijos trienalėje 2015 rugsėjo 5 – spalio 18“. Prieiga per internetą: <http://www.zooetics.net/blog/zooetics-pavilion-at-xii-baltic-triennial> [žiūrėta 2016 11 20].
- Tero, A., Takagi, S., Saigusa, S., Ito, K., Bebbler, D. P., Fricker, M. D., Yumiki, K., Kobayashi, R., Nakagaki, T. 2010. "Rules for Biologically Inspired Adaptive Network Design", *Science*, 327 (Jan 22, 2010): 439–442.
- Urbonas, N., Urbonas, G., Larsen, L. B. 2016. "Nomedas & Gediminas Urbonas talk on the project Zooetics pavilion with Lars Bang Larsen" / „Conversa sobre projeto Pavilhão de Zooética com Lars Bang Larsen“. Prieiga per internetą: <http://www.32bienal.org.br/en/soundfield/o/2864/> [žiūrėta 2016 11 20].
- Virno, P. 2009. "Angels and the General Intellect: Individuation in Duns Scotus and Gilbert Simondon", *Parrhesia*, 7: 58–67.
- Vitale, Ch. 2014. *Networkologies: A Philosophy of Networks for a Hyperconnected Age – A Manifesto*. Winchester, Washington: Zero books [iBooks].
- Winnicott, D. W. 2009. *Žaidimas ir realybė*, vertė M. Morkytė. Vilnius: Vaga.

Kristupas Sabolius

**MUSHROOMS, HUMANS AND MUTUAL TRANSFORMATIONS.
ON THE POSSIBILITY OF THE SYMBIOSIS OF INTERSPECIES**

Summary

How is the symbiosis with other species possible? This article focuses on the artistic and scientific practices by Nomeda & Gediminas Urbonas as well as their proposed concept of “Zooethics” which aims to explore new ways of engaging human knowledge and research with other forms of life and to imagine designs, prototypes and interfaces for future interspecies ecologies.

In the context of a few exhibitions (Vilnius, 2015, São Paulo, 2016), they elaborated an on-going lab project, entitled “Psychotropic House – Zooethics Pavillion of Ballardian Technologies”, examining the interactions of mycelium within different environments. By combining various theoretical approaches, including Bruno Latour, Paul Stamets, Catherine Malabou, Wolfgang Iser, and Gilbert Simondon, the present article analyses the possible synergic strategies between science and art, which, through the activation of fictional regimes, enable the perspective of the constitution of symbiotic *milieu*.

KEYWORDS: Zooethics, hybrids, symbiosis, plasticity, individuation, fiction, the imaginary.